

Folkstro

Få människor lär ännu ha trott på naturväsen under Lagerlöfs livstid. Men i Selma Lagerlöfs författarskap finns gott om väsen ur nordisk folkstro. Dessa väsen har huvudsakligen två funktioner: dels speglar de en historisk tid någon generation bakåt, då den nordiska folktron ännu var en levande del av många människors vardag, dels kan de ofta tolkas symboliskt eller ALLEGORISKT.

Konflikter mellan folkstro och kristendom skildras i berättelsen ”Vattnet i kyrkviken” i *Troll och människor 1* (1915). Inledningsvis klargör berättaren att det som nu ska återberättas är en händelse som ligger ett par hundra år bakåt i tiden. Det handlar om hur en präst ville förbjuda all tro på naturväsens makt. Till skillnad från församlingens tidigare präster ville han nämligen inte själv tro på att näcken och sjörå hade makt att rå över naturens vatten, skogsrådet i skogen, trollen i skog och berg och gårdstomtarna över gårdar och jordbruksmark. Prästen ser det som sitt kall att nu få alla i församlingen att endast tro på Guds makt. I församlingen finns en fiskare, som tror sig stå under särskilt beskydd av näcken, eftersom hans mor under graviditeten sett den vita bäckhästen, som i folktron var näcken i hästskepnad. Prästen finner på ett listigt sätt att ta ifrån fiskarens hans tro, men det får inte det utfall han hade hoppats.

I folktron var alltså näcken och bäckhästen nära förbundna med varandra. Det skildras även i berättelsen ”Näcken” i *Mårbacka* (1922). Där är det en ung vacker flicka som Näcken i den sköna bäckhästens gestalt försöker locka med sig ner i Frykensjön.

Gårdstomten ansågs tillhöra gården sedan urminnes tider och vaktade över den så att dess ägare förvaltade egendomen på bästa sätt. Han stod i särskild förbindelse med gårdens djur och såg till att de behandlades väl. Det ansågs viktigt att man höll sig väl med gårdstomten, annars kunde olyckor drabba gården och dess invånare.

Berättelsen ”Tomten på Töreby” i *Troll och människor 2* inleds med ett självbiografiskt parti som utgår från att tron på gårdstomtar ännu var mycket livaktig i Selma Lagerlöfs barndom. Därefter berättas om den gamla gården som barnet reste förbi en sägen som sägs ha utspelats 200 år tillbaka i tiden. Mannen som då bodde på gården var spelberoende, men tomten fann på råd att försäkra sig om en trygg framtid för gården.

Den mest kända gårdstomten i författarskapet är tomten som förvandlar Nils Holgersson till pyssling. Tomten är mycket bekymrad över att Nils är en lat odåga som misshandlar djuren och gör sina föräldrar olyckliga. När

tillfälle yppar sig att bestraffa Nils för en oförrätt, så förvandlar han Nils till en pyssling. Den underförstådda meningen med förvandlingen är att Nils genom att bli liten och värnlös ska lära sig att ta vård om andra och bli en god människa.

Troll ansågs leva i berg och djupa skogar och liksom tomtarna kunde de leva i flera hundra år och se människosläkten komma och gå. De uppfattades som människoliknande varelser som likt människor också levde familjeliv. Det gjorde att troll kunde förväxlas med människor och också ta sig in i människors sociala gemenskap utan att omedelbart igenkännas som troll. Människor kunde också uppfattas som troll. I kapitlet "Dovres häxa" i *Gösta Berlings saga* (1891) skildras en tiggarkäring som häxa med makt att bestraffa de människor som inte tar emot henne väl.

Vanlig var också föreställningen att troll kunde röva bort människor, särskilt barn och unga flickor. "Bortbytingen" i *Troll och människor 1* (1915) tematiserar just den folkliga föreställningen att småbarn kunde bli bortbytta mot trollungar. Hur olika modern och fadern hanterar sorgen över att ha fått sitt vackra barn utbytt mot en hemsk trollunge skildras ingående i berättelsen. Man kan fundera över vilka underliggande budskap som finns i denna berättelse och vad trollen symboliserar.

En rädsla över att hans lilla flicka ska bli trolltagen känner också Jan i Skrolycka, när han en tidig morgon bär flickan till julottan i romanen *Kejsarn av Portugallien* (1914). Kapitlet "Julmorgonen" låter sig väl jämföras med berättelsen "Bortbytingen" i *Troll och människor 1* (1915).

De stora rovdjuren björn, varg och lo ansågs i folktron förbundna med särskilda magiska krafter. I *Gösta Berlings saga* håller den kraftlöse majoren på Ekeby björnar som vaktdjur och det är björnarna som ger honom makt. En jättebjörn, som folket i trakten tilltror närmast magiska krafter, går också lös i berget Gurlita klätt. Hur rovdjuren i skogarna var en fara för både människor och djur beskrivs i inledningen till kapitlet "Den stora björnen i Gurlita klätt". I kapitlet skildras hur Gurlitabjörnen på olika sätt blir en sorts statussymbol för människorna i trakten. En björn är också central i berättelsen "Gudsfreden" (1898). Där skildras hur Ingmar Ingmarsson bryter julnattens frid och hur hans ätt hanterar den vanära som detta innebär.

I *Lagerlöfsstudier* 1971 finns en uppsats av Ulla-Britta Lagerroth om "Trollet i människan".